

**ЖИТОМИРСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА**

Зарва Ольга Миколаївна

УДК 371.2.034(73)(091)

Моральне виховання студентів вищих навчальних закладів США

13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Житомир – 2011

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Національному університеті „Острозька академія”, Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
Жуковський Василь Миколайович,
Національний університет „Острозька академія”,
декан гуманітарного факультету.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Тхоржевська Тетяна Дмитрівна,
Київський національний лінгвістичний університет,
професор кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук
Власенко Ольга Миколаївна,
Житомирський державний університет
імені Івана Франка,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 21 вересня 2011 р. о 13 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 14.053.01 в Житомирському державному університеті імені Івана Франка за адресою: 10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40, другий поверх, конференц-зал.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Житомирського державного університету імені Івана Франка (10008, м. Житомир, вул. Велика Бердичівська, 40).

Автореферат розіслано 20 серпня 2011 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

С.Л. Яценко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Розбудова незалежної України й інтеграційні процеси, учасницею яких все активніше стає наша держава, вимагають підготовки фахівців, які б поєднували у собі високий професійний рівень і відповідні моральні якості. Значна відповідальність за здійснення морального виховання студентської молоді покладається на вищі навчальні заклади. Цього вимагають сучасні нормативні документи: Закон “Про вищу освіту” України (2002 р.), Національна доктрина розвитку освіти (2002 р.), Постанова Кабінету Міністрів України “Про затвердження Національної програми патріотичного виховання населення, формування здорового способу життя, розвитку духовності та зміцнення моральних засад суспільства” (1999 р.), концепції “Громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності” (2000 р.) й “Національно-патріотичного виховання молоді” (2009 р.).

Водночас, за свідченням численних вітчизняних і зарубіжних аналітиків, рівень моральності сучасної української молоді не відповідає високим ідеалам, які протягом століть склалися в українському суспільстві. У молодіжному студентському середовищі все більшого поширення набуває девіантна поведінка. Її гострота і прояви вимагають від науковців пошуків ефективних форм та методів виховної діяльності. Досвід морального виховання студентської молоді накопичений у педагогічній практиці зарубіжних країн, зокрема в США, яка має значні педагогічні здобутки щодо виховання толерантності, поваги до особистості й індивідуалізму, залучення молоді до волонтерської діяльності, популяризації активної громадської позиції, лідерства та патріотизму. Вивчення і осмислення досвіду морального виховання в американських вищих навчальних закладах дає можливість глибше усвідомити аналогічні проблеми в українській вищій школі та підвищити ефективність вітчизняної виховної системи.

Окремі проблеми виховання американської молоді знайшли своє відображення у наукових здобутках. У ході аналізу морально-виховного процесу у вищих навчальних закладах США можна виокремити три напрями наукових робіт вітчизняних і зарубіжних дослідників. До першого належать праці авторів, які в різний час вивчали загальнотеоретичні аспекти виховання у світовій освіті, зокрема: методологічні й загальнодидактичні проблеми порівняльної педагогіки (М. Кларін, Б. Вульфсон, М. Нікандров); аналіз проблематики вищої освіти за кордоном (О. Лук’яненко, М. Медведєва); порівняльні аспекти виховного процесу в навчальних закладах США та інших країн (Р. Кларкен, Н. Хатч (R. Clarken, N. Hatch); сутність, проблеми й перспективи гуманізації та гуманітаризації вищої освіти у навчальних закладах України та США (Р. Беланова). До другого напрямку належать праці з історії розвитку виховного процесу в американських вищих школах, в яких побіжно аналізуються

проблеми морального виховання у конкретний історичний період. До цього напрямку відносимо дослідження, які вивчають: соціально-філософські аспекти виховного процесу (А. Каримський); історичний розвиток американської педагогіки в галузі морально-етичного виховання (В. Жуковський, Л. Гончаров, О. Джуринський, Г. Дмитрієв, В. Кравець, З. Малькова, Л. Данилова); історичні тенденції виховання студентів та їх вплив на сучасний моральний стан американського суспільства (В. Кілпатрик, К. Хоф Соммерс (W. Kilpatrick, C. Hoff Sommers)). У наукових працях представників третього напрямку проаналізовано суспільні вимоги щодо підвищення рівня морально-етичного виховання молоді, зокрема: загальні проблеми аморальності в освітніх закладах Сполучених Штатів Америки та шляхи їх подолання (К. Страйк, М. Віллімон (K. Strike, W. Willimon)); стан і причини злочинності студентської молоді в американських вищих навчальних закладах (Д. Свансон, М. Фінкін, Р. Пост, С. Смолвуд (D. Swanson, M. Finkin, R. Post, S. Smallwood)); педагогічна практика морального виховання у світських і релігійних вищих школах (Д. Шеркат (D. Sherkat)); вплив релігійних освітніх закладів на духовність і мораль студентів (М. Красовицький, Дж. Якобс, М. Претт (J. Jakobs, M. Pratt)).

Здійснений аналіз досвіду морального виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах США дозволяє констатувати, що його дослідження у вітчизняній педагогічній науці носить фрагментарний характер. Зважаючи на актуальність проблеми та недостатню вивченість у сучасній педагогічній теорії та практиці, обрано тему дисертаційного дослідження: **“Моральне виховання студентів вищих навчальних закладів США”**.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до тематичного плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки та психології Національного університету “Острозька академія” “Духовний розвиток особистості: методологія, теорія і практика”. Тему дисертації затверджено вченою радою Національного університету “Острозька академія” (протокол № 5 від 11.05. 2006 р.) і узгоджено в Раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології АПН України (протокол № 7 від 26.09. 2006 р.).

Об'єктом дослідження є навчально-виховний процес у вищих навчальних закладах США.

Предмет дослідження – зміст, форми, методи й засоби морального виховання студентів американських вищих навчальних закладів у процесі навчальної і позанавчальної роботи.

Мета дослідження – здійснити аналіз процесу морального виховання студентської молоді у вищих навчальних закладах США, дослідити його стан, виявити проблеми та

визначити тенденції морального виховання в навчальній і позанавчальній роботі.

Досягнення поставленої мети передбачало виконання таких **завдань**:

1. Проаналізувати стан наукової розробки проблеми морального виховання студентської молоді в американській вищій школі.
2. Здійснити системний аналіз ролі світських і релігійних вищих навчальних закладів у процесі морального виховання американської молоді.
3. Дослідити навчальні програми, визначити місце й роль дисциплін морально-етичного спрямування та основні методи виховання в навчальній діяльності студентів.
4. Проаналізувати позанавчальну роботу студентських організацій й вплив соціально-побутового життя студентів на морально-виховний процес вищої школи США.
5. Розробити методичні рекомендації щодо використання американського досвіду морального виховання у навчальних закладах України.

Методологічною основою дослідження є система наукових принципів, які забезпечують отримання максимально об'єктивної, структурованої, систематизованої інформації про зміст, форми, методи й засоби морального виховання. На філософському рівні робота визначає загальну стратегію принципів пізнання явищ і процесів реального світу, взаємодії зовнішнього та внутрішнього, об'єктивного й суб'єктивного, теорії та практики. Загальнонауковий та конкретно-науковий методологічні рівні дослідження забезпечують використання й інтеграцію різних підходів до вивчення проблеми: *структурно-функціонального* (процес морального виховання є цілісним системним утворенням, що складається з функціональних структурних елементів (зміст, форми, методи й засоби морального виховання)); *соціокультурного* (відтворення національної культурної специфіки американського суспільства та системних характеристик його матеріальних і духовних комплексів); *аксіологічного* (виокремлення суспільнозначущих моральних норм та ідеалів американської молоді); *професіографічного* (аналіз процесу морального виховання в навчальній діяльності студентів у контексті вимог до їхніх професійних знань і вмінь); *синергетичного* (варіативність досліджуваного об'єкта, нелінійний розвиток і самоорганізація виховної роботи у вищій школі США).

Методи дослідження. Для досягнення визначеної мети і розв'язання поставлених завдань використовувався комплекс взаємопов'язаних методів дослідження, які доповнювали один одного, зокрема, **теоретичних**: аналіз філософської, соціологічної, психологічної та педагогічної літератури з проблем морального виховання у коледжах та університетах США, а також аналіз нормативної документації (навчальних планів і програм американських вищих навчальних закладів) дозволив дослідити стан морального виховання у вищій школі США; індуктивний метод у науковому дослідженні використовувався для

виявлення загальних тенденцій розвитку виховного процесу в американських вищих навчальних закладах; дедуктивний – дав змогу простежити особливості прояву загальних тенденцій морального виховання у визначений історичний період; метод сходження від абстрактного до конкретного забезпечив системне вивчення й узагальнення американського педагогічного досвіду, статистичних даних, результатів анкетувань та опитувань; **емпіричних:** вивчення результатів навчальної діяльності американських студентів щодо морально-етичних дисциплін, опитування у формі інтерв'ю, соціологічні дослідження (бесіди, анкетування), статистичні методи, які застосовувалися для узагальнення даних офіційної статистики та проводилися державними й громадськими організаціями стосовно різних аспектів виховного процесу в американській вищій школі, допомогли зробити необхідні узагальнення та висновки про моральне виховання студентів вищих навчальних закладів США.

Джерельною базою дослідження є відомі та досі не введені у науковий обіг матеріали. Використані у дисертації джерела структуровано наступним чином: англомовні офіційні документи та архівні матеріали (кодекси законів про освіту США, нормативні акти американського уряду окремих штатів з питань освіти та духовного розвитку американського суспільства, матеріали і звіти управління освіти, рішення судів окремих штатів та Верховного суду, державні закони і постанови, що стосуються: релігії і морального виховання у Сполучених Штатах; питань освіти й виховання, освітньої американської політики); науково-методична та інформаційно-аналітична література (концепції морального виховання, навчальні програми, підручники та посібники, електронні навчально-методичні джерела з дисциплін морально-етичного спрямування, матеріали засідань і звіти рад університетів і коледжів, навчальні розклади); релігійно-педагогічна література (теологічна преса, навчальні посібники і навчальні програми з релігійної освіти, доповіді, звіти, мемуарні матеріали викладачів й адміністрації релігійних освітніх закладів США); статистичні дані (визначення ролі американських навчальних закладів у вихованні молоді, динаміки росту числа віруючого населення у США, взаємозв'язку якості поведінки студентів із кількістю дисциплін морально-етичного змісту у навчальних програмах); матеріали міжнародних конференцій, семінарів, вітчизняної та зарубіжної наукової періодичної преси (“Нова педагогічна думка”, “Педагогіка”, “Chronicles of Higher Education”, “Education”, “Journal of college and character”, “Educational Leadership”, “Phi Delta Kappan”, “Journal of college and character”, “Teachers College Record”); монографічні наукові праці вітчизняних і американських учених на морально-виховну тематику.

Наукова новизна та теоретичне значення дослідження полягають у тому, що *вперше* у вітчизняній педагогічній науці комплексно й систематизовано здійснено

дослідження процесу і стану морального виховання студентів у вищих навчальних закладах США; обґрунтовано сутність, зміст та актуальність формування моральних цінностей у контексті традиційного і ліберального поглядів на освіту; доведено, що рівень морального виховання студентів залежить від кількості, характеру і змісту морально-етичних дисциплін в освітніх програмах та якості навчально-виховної позанавчальної діяльності студентів; з'ясовано місце та роль курсів морально-етичного спрямування в освітніх програмах світських і релігійних коледжів й університетів; визначено основні форми і методи морального виховання в навчальній та позанавчальній діяльності; розроблено й науково обґрунтовано модель реалізації процесу морального виховання американських студентів в навчальній діяльності.

Удосконалено положення щодо впливу міжнародних волонтерських організацій на процес позааудиторного морального виховання, концептуальних ідей змісту ліберальної та традиційної вищої освіти, форм організації занять і впровадження інноваційних педагогічних технологій у навчально-виховну систему вищих шкіл США. *Подальшого розвитку* набули: характеристика та систематизація проблеми секуляризації американських вищих навчальних закладів; дослідження волонтерських програм виховання високоморального і свідомого громадянина. *До наукового обігу введено* маловідомі й зовсім невідомі джерела, нові факти, відомості про організаційні форми занять, зміст навчальних програм та підходи до процесу морального виховання студентів у вищій школі США.

Практичне значення дослідження полягає у тому, що його результати і висновки використано в підготовці одноосібного навчального посібника “Моральне виховання студентів у коледжах та університетах США”. Матеріали наукового пошуку можуть бути використані у процесі викладання навчальних курсів з педагогіки, професійної педагогіки, педагогічної майстерності, історії педагогіки, порівняльної педагогіки; під час підготовки виховних програм, лекційних курсів, спецкурсів, спецсемінарів, бесід морально-етичного змісту, курсів релігійно-педагогічної тематики, християнської етики. Обґрунтовані у дослідженні положення сприятимуть підготовці науково-педагогічних викладацьких кадрів й удосконаленню кваліфікації педагогів в обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти. Фактологічний матеріал, зібраний у ході дослідження, може стати основою для подальших наукових розвідок з історії і теорії педагогіки.

Результати дослідження впроваджено під час розробки навчально-виховних програм та викладання дисциплін у Криворізькому державному педагогічному університеті (довідка про впровадження № 38-332 від 26.05.2011 р.), Рівненському інституті слов'язнавства Київського славистичного університету (довідка № 516 від 25.05.2011 р.), Рівненському державному базовому медичному коледжі, Костопільській філії Рівненського державного

базового медичного коледжу, Дубенському медичному коледжі, Рокитнівському медичному училищі (Рівненська область) (довідка № 202 від 25.05. 2011 р.), Національному університеті “Острозька академія” (довідка № 162 від 25.05. 2011 р.), Національному університеті водного господарства та природокористування м. Рівне (довідка № 001-801 від 24.05. 2011 р.).

Вірогідність результатів дослідження забезпечується методологічною та теоретичною обґрунтованістю вихідних положень, об’єктивним аналізом оригінальних наукових джерел, застосуванням комплексу сучасних наукових підходів і методів дослідження, адекватних його предмету, меті, завданням та логіці, якісним системним аналізом зібраних матеріалів та фактів, використанням широкої зарубіжної джерельної бази, врахуванням сучасних досягнень національної і зарубіжної педагогічної науки, позитивними результатами впровадження науково-методичних рекомендацій в освітній процес вищих навчальних закладів України.

Апробація результатів дослідження здійснювалася на наукових конференціях і зібраннях різного рівня, зокрема, *міжнародних науково-практичних конференціях*: “Наукові дослідження сучасності” (Київ, 2011), “Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози” (Умань, 2011), “Здоров’я, освіта, наука та самореалізація молоді” (Луцьк, 2011), “Технології управління освітніми закладами” (Полтава, 2011), “Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти” (Рубіжне, 2011), “Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій” (Суми, 2011), “Молода наука Волині: пріоритети і перспективи досліджень” (Луцьк, 2011); *наукових викладацько-студентських конференціях*: “Парадигма творення у сучасній науці на шляху до інтегрованого світогляду” (Острог, 2008), “Актуальні питання релігійної освіти і духовно-морального виховання в сучасному поліконфесійному глобалізованому суспільстві (вітчизняний та зарубіжний досвід)” (Острог, 2010), “Актуальні проблеми освіти й виховання: вітчизняний і зарубіжний досвід” (Острог, 2011); а також обговорювалися на засіданнях кафедри психолого-педагогічних дисциплін Національного університету “Острозька академія”, щорічних звітних конференціях кафедри іноземних мов Національного університету водного господарства та природокористування “Актуальні питання іншомовної філології, лінгвометодики та педагогіки” (Рівне, 2005-2011).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 14 публікаціях (з них 6 – у наукових виданнях, затверджених ВАК України).

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел, додатків. Загальний обсяг дисертації становить 235 сторінок, з них 181 сторінка основного тексту. Бібліографія містить 455

найменувань, з яких 349 іноземними мовами.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність обраної проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету, завдання та методи дослідження, розкрито наукову новизну, теоретичне й практичне значення роботи, висвітлено відомості про апробацію і впровадження основних результатів дослідження у практику діяльності ВНЗ.

У **першому розділі** – “Теоретичні аспекти морального виховання студентів вищих навчальних закладів США” – визначено загальну проблематику і теоретичні засоби реалізації процесу морального виховання у вищих навчальних закладах США, проаналізовано термінологічну базу дослідження, з'ясовано стан морального виховання у релігійних і світських американських коледжах й університетах.

Загальні особливості системи вищої освіти США у контексті морального виховання визначено шляхом дослідження його стану та проблем, а також ґрунтовного аналізу ролі релігійних і світських вищих шкіл у становленні морально-ціннісної системи світогляду американських студентів. Здійснені дослідження згруповано за такими напрямками: загальнотеоретичні, теоретико-методологічні та психолого-педагогічні аспекти американської вищої освіти; історичний контекст розвитку теорії і практики морального виховання у США; філософська та психолого-педагогічна оцінка американської освітньої системи, тлумачення ліберальної та традиційної освіти, систематизація американських вищих навчальних закладів; формування змісту морального виховання, аналіз концепцій, форм і методів навчально-виховного процесу у вищих школах США; з'ясування загального стану морального виховання в сучасних американських коледжах й університетах та вивчення потенціалу вищих навчальних закладів у вихованні мультикультурної студентської спільноти; доцільність та проблеми викладання морально-етичних дисциплін у вищій школі США; соціологічні й психологічні аспекти викладання, кадровий підбір, професіоналізм та особистісні якості викладача, його готовність до співпраці з дорослими; зарубіжний досвід морального виховання, порівняльна педагогіка.

Аналіз наукової літератури з проблеми морального виховання студентів вищих навчальних закладів США дав можливість зробити висновок, що майбутній фахівець повинен не лише володіти професійними знаннями, вміннями та навичками, але й мати сформовану систему моральних цінностей.

Під моральним вихованням розуміємо процес формування системи поглядів і уявлень, норм та оцінок, що регулюють поведінку людей, характерну нормам певної суспільної групи. Моральними цінностями вважається система важливих якостей і орієнтацій внутрішнього

світу людини, які визначають поведінку та свідомість особистості й, в цілому, впливають на її розвиток. Духовні цінності та прийнятні норми поведінки людини формуються під впливом соціального (сім'я, навчальний заклад, суспільство) та релігійного (церква, релігійна община) чинників.

Вивчення результатів наукових досліджень засвідчило, що дискусійною проблемою сучасної освіти є кризовий стан моралі і загальнолюдських цінностей американської молоді. На основі аналізу опрацьованих документів та наукових матеріалів доведено, що виховання “індивідуалізму” й “особистого егоїзму” американців сприяло економічному зростанню країни, проте не розв’язало проблем девіантної поведінки американських студентів.

Висвітлено сутність традиційного та ліберального підходів до морального виховання студентів у вищій освіті США. З’ясовано, що прихильники ліберальної освіти вважають процес морального виховання особистою справою студента, який формує свою морально-ціннісну сферу самостійно, незалежно від позиції викладача, та керується власним досвідом і природною інтуїцією. Доцільність запровадження дисциплін морально-етичного спрямування до навчальних програм вищих шкіл США є дискусійною для сучасної американської вищої освіти з огляду на недостатність академічного часу, переконання багатьох прихильників ліберальних поглядів у тому, що студенти – дорослі люди і вже сформували свої моральні цінності у сім’ї.

Виявлено загальну тенденцію до секуляризації освіти у релігійних вищих навчальних закладах та проаналізовано її причини, визначено рівень співпраці між релігійними громадами та вищими школами США, досліджено позитивний досвід морально-виховного процесу у релігійних коледжах, на який впливає тип навчального закладу, вивчення сакральних текстів, відвідування богослужінь, громадська діяльність, тощо.

У ході дослідження виокремлено два основні погляди науковців на використання потенціалу релігії у моральному вихованні вищих навчальних закладів США, а саме: релігія як позитивний чинник впливу на виховання моральних принципів та якість морально-виховного процесу студентів; релігія як фактор, що ускладнює академічну діяльність за умови мультикультуралізму американської студентської спільноти.

У **другому розділі** – “Моральне виховання студентів американських вищих навчальних закладів у процесі навчальної діяльності” – проаналізовано програми та курси морально-етичного спрямування, їх місце та роль у системі університетської освіти американських студентів, досліджено методи формування моральних цінностей на заняттях та здійснено їх класифікацію. На основі проведеного аналізу виховної практики в американських коледжах та університетах розроблено модель реалізації процесу морального виховання американських студентів в навчальній діяльності (рис. 1).

З'ясовано, що курси морально-етичного спрямування у педагогічному процесі вищої освіти США носять переважно факультативний характер; їх програми інтегруються під загальною назвою "Етика" (Ethics) і поділяються на три групи: філософські курси морально-етичного спрямування; дисципліни, що мають морально-виховний потенціал і пов'язані з майбутньою професійною діяльністю студентів; предмети, що розкривають релігійні моральні цінності.

У процесі вивчення першої групи навчальних дисциплін морально-етичного спрямування здійснюється засвоєння історії етики, аналізуються теорії та концепції моралі, досліджуються етичні проблеми, розвивається критичне мислення студентів вищих навчальних закладів США. Програми цієї групи становлять третину курсів морально-етичного спрямування (32 %).

Зміст другої групи програм передбачає аналіз морально-етичних проблем професійної сфери (49 %). Виявлено, що виховний процес студентів відбувається у межах системи цінностей окремої спеціальності й обмежується вивченням морального кодексу поведінки фахівця. З огляду на чисельність та широкий тематично-змістовий спектр курсів морально-етичного спрямування цієї групи констатовано спільну зацікавленість у їх запровадженні та вивченні як студентів, так і вищих навчальних закладів США.

У контексті засвоєних академічних курсів третьої групи (19 %) здійснюється розгляд актуальних соціальних проблем і законодавчої політики з погляду релігійного морально-етичного вчення. У ході навчальної діяльності осмислюються основні моральні аспекти іудейської, християнської, буддиської та мусульманської віри, аналізується теологічне бачення соціальних проблем, досліджується вплив релігійної традиції на формування духовних та матеріальних цінностей західної цивілізації. Доведено, що курси третьої групи переважно входять до складу навчальних програм релігійних освітніх закладів США, проте їх популяризація активізується у світських коледжах й університетах.

Доведено, що незважаючи на різнобічні погляди американських учених, зростає актуальність розробки універсальної навчальної програми, яка відповідає вимогам релігійних і світських вищих шкіл та представників мультикультурного плюралістичного суспільства. Пріоритетним завданням універсальної програми є реалізація морально-виховної освітньої мети.

Виявлено, що навчальна діяльність вищих шкіл США включає різні форми організації занять і комплекс провідних методів та засобів, що забезпечують ефективність навчально-виховного процесу, спрямованого на моральне виховання студентської молоді. Американські педагоги надають перевагу ігровим, проектним та інформаційно-комунікаційним інтерактивним технологіям. На основі дослідження програм морально-етичного спрямування в американській освітній системі підтверджено помітну перевагу письмових методів контролю над усними, що уможливорює адекватне, справедливе та неупереджене оцінювання академічної успішності студентів.

У процесі дослідження з'ясовано, що американський педагогічний досвід морального виховання передбачає використання трьох концептуальних моделей вивчення курсів морально-етичного спрямування: традиційно-дидактичної, проблемно-пошукової та фасилітативної; остання забезпечує цілісне професійне зростання майбутнього спеціаліста як суб'єкта освітнього процесу. Відповідно до вказаних моделей визначено групи педагогічних технологій навчання, а саме традиційно-дидактичні (демонстрація, опитування), проблемно-пошукові (дискусії, вирішення проблемних ситуацій), і фасилітативні (інтерактивні технології “круглий стіл”, “групова терапія”, тощо). Базовою навчальною методикою курсів морально-етичного спрямування є розв'язання проблемних ситуацій морального змісту. Освітня система США послуговується доробком національних наукових організацій та дослідницьких груп, які розробляють методичні матеріали з проблем морального виховання для кожної окремої галузі науки.

Визначено наявність тісного зв'язку між ефективністю навчальних технологій та активізацією процесу морального виховання, який вимагає дотримання правил етики та збереження академічних чеснот. Доведено, що освітня система США вважає винятковою цінністю індивідуальність студента.

У **третьому розділі** – “Моральне виховання у позааудиторній діяльності студентів вищих навчальних закладів США” – досліджено роль, діяльність та вплив студентських організацій на процес позанавчального морального виховання студентської молоді, проаналізовано соціально-побутові житлові умови кампусів, розроблено рекомендації щодо використання американського досвіду морального виховання студентів у вищих навчальних закладах України.

Виявлено, що позанавчальна діяльність студентів американських коледжів та університетів суттєво впливає на процес їх морального виховання. Становлення системи моральних цінностей американської молоді здійснюється за умов активної діяльності системи студентських об'єднань й організації сприятливих житлово-побутових умов у навчальних кампусах.

Установлено, що структура студентських організацій у вищих школах США є достатньо розгалуженою і дієвою; вона складається з відділів, комітетів та департаментів, які визначають та координують роботу молодіжних клубів й об'єднують студентську спільноту за інтересами. З огляду на функціональний і змістовий характер виховної діяльності студентських організацій було виокремлено такі основні групи: *урядові* – залучають студентів до участі у громадських заходах, акціях, планах та програмах, що впливають на політику університету; *наукові* – об'єднують їх за науковими інтересами; *культурні* – поширюють багатонаціональну культуру та традиції у межах студентської громади; *творчі* – надають можливість молоді розкрити і реалізувати свої потенційні можливості; *політичні* – сприяють розвитку особистісних лідерських якостей, виховують національну свідомість; *спеціальні* – об'єднують студентів навколо актуальних соціальних проблем (боротьба зі СНІДом, права тварин, тощо); *допрофесійні* – уможливають набуття професійного досвіду, засвоєння знань і формування умінь та навичок, необхідних для кар'єрного зростання; *журналістські* – активізують роботу незалежних публіцистів, репортерів, редакторів місцевих теле- та радіопередач; *релігійні* – забезпечують духовно-моральний розвиток особистості; *волонтерські* – реалізують альтруїстичну ідею допомоги суспільству; *спортивні* – популяризують здоровий спосіб життя, організують університетські та міжуніверситетські спортивні змагання.

Доведено, що американською педагогічною практикою здійснюються активні пошуки шляхів удосконалення роботи студентського самоврядування, спрямованого на моральне виховання студентської молоді серед яких важливим є планування й ефективне управління позааудиторною навчально-виховною діяльністю, мотивація академічної успішності, дотримання принципу толерантного ставлення до мультикультурної студентської спільноти з метою побудови безконфліктного та рівноправного молодіжного середовища. Визначено основні напрями діяльності студентських організацій, а саме: громадський (волонтерська діяльність студентів); соціально-політичний (участь у важливих заходах соціально-політичного характеру) та психологічний (здійснення психологічного консультування і допомоги студентам, що мають психологічні проблеми у житті та поведінці).

Аналіз змісту освітніх програм студентського самоврядування засвідчив їх спрямованість на виховання свідомого громадянина американського суспільства, формування професійних умінь та навичок, становлення загальнолюдських і громадських моральних цінностей, індивідуальних та групових лідерських якостей й активної соціально-політичної позиції, забезпечення психологічного комфорту студентів.

З'ясовано, що позанавчальною виховною роботою у вищих навчальних закладах США займаються професійні структуровані підрозділи, які розробляють обґрунтований, детальний

план професійного становлення студента, надають інформацію про ресурси й освітні програми вищої школи, забезпечують сприятливі умови для успішної академічної діяльності, контролюють дотримання правил проживання та поведінку в університетських гуртожитках.

Виявлено, що запорукою успішного навчально-виховного процесу студентів є якість соціально-побутового життя у кампусі. На основі вивчення функціональної діяльності житлових комітетів визначено три провідні напрями їх виховної роботи: розробка, організація та проведення заходів морального змісту, спрямованих на покращення соціально-побутових умов проживання й психологічного клімату; управління житловим господарством; нагляд за моральною поведінкою студентів. З'ясовано, що програми адміністративно-контролюючих органів спрямовані на забезпечення освітнього дозвілля молоді й надання психологічної допомоги для адаптації студентів у кампусі.

Здійснене дослідження морального виховання студентів вищих навчальних закладів США дозволяє сформулювати такі **висновки**.

1. Аналіз стану морального виховання в американських вищих навчальних закладах засвідчив значне зростання уваги вітчизняних та зарубіжних науковців до проблем морального виховання американських студентів та дав змогу систематизувати результати наукових доробок учених за напрямками: історично-концептуальний аналіз виховного процесу у вищих школах США; аналітико-дискусійний опис сучасного стану морального виховання в американських коледжах та університетах; осмислення місця та ролі дисциплін морально-етичного змісту в освітніх програмах; компаративне дослідження характерних відмінностей і змістових аспектів викладання дисциплін морально-етичного спрямування у світських і релігійних вищих навчальних закладах США. Дослідниками обґрунтовано сутність, зміст та актуальність процесу формування ціннісної системи студентів у межах традиційного і ліберального поглядів на освіту.

Виявлено, що теоретичні напрацювання з досліджуваної проблеми недостатньо розкривають роль світських і релігійних освітніх закладів у морально-виховному процесі студентів; потребують спеціального системного дослідження значення дисциплін морально-етичного спрямування в американських освітніх програмах та їх впливу на виховний процес у вищих школах США; важливими є аналіз та виокремлення виховних методів і розробка концептуальних засад позанавчальної виховної роботи студентських організацій. Окремі аспекти морального виховання в умовах побутового життя у кампусі не були предметом спеціальних досліджень в Україні й залишаються відкритими для дискусії. Результати наукових пошуків засвідчують, що досліджуваній темі не надається достатньої уваги, тому проблема вивчення і залучення позитивного американського досвіду морального виховання студентів в українську освітню систему є актуальною.

2. На основі дослідження літературних, документальних та інших оригінальних джерел, а також системного аналізу ролі світських і релігійних вищих навчальних закладів у контексті досліджуваної проблеми доведено, що сучасний процес морального виховання американських студентів ґрунтується на ідеях лібералізму, традиціоналізму, “різноманітності” американського суспільства (diversity), “секуляризації” вищих навчальних закладів, “релігійних свобод”, “релігійного і суспільного плюралізму” та фундаменталізму. Аналіз й узагальнення стану морального виховання у вищих навчальних закладах США засвідчили наявність позитивного навчально-виховного досвіду у релігійних коледжах та університетах, які, на відміну від світських, вимагають обов’язкового вивчення дисциплін морально-етичного спрямування та підтримують зв’язок студентів з релігійними фундаторами. Наявність релігії в академічному житті здійснює позитивний вплив на процес морального виховання студентів, проте залишається предметом критики окремих атеїстично налаштованих прихильників наукового академічного знання.

3. Доведено, що навчальна діяльність студентів американських коледжів та університетів суттєво впливає на процес їх морального виховання. Формування морально-ціннісної системи особистості залежить від характеру та змісту морально-етичних дисциплін в освітніх програмах. Зазначені курси є складовою навчально-виховного процесу громадських і світських вищих навчальних закладів, проте в останніх вони вважаються факультативними.

Установлено, що академічні курси морально-етичного спрямування викладаються як: філософські дисципліни; курси, що вивчають моральні аспекти майбутньої професійної діяльності студентів й предмети, що передбачають висвітлення релігійних цінностей моралі. У більшості програм морально-етичного спрямування вивчаються моральні проблеми майбутньої спеціальності, формуються професійні етичні цінності з огляду на усталені кодекси поведінки американських фахівців. Важливою умовою аудиторного процесу морального виховання є якість навчально-пізнавальної діяльності студентів, що залежить від використання ефективних навчальних методів. На основі проведеного дослідження створено модель реалізації морального виховання американських студентів у процесі аудиторної діяльності.

4. З’ясовано, що позааудиторна робота вищих шкіл США суттєво впливає на якість виховання студентів. Підтверджено, що система моральних цінностей американської молоді формується в процесі активної роботи студентських асоціацій, участі їх членів у позааудиторних освітніх програмах, якісної організації соціально-побутового життя у кампусах. У ході дослідження позанавчальної академічної діяльності американських коледжів та університетів встановлено наявність цілісної системи студентського

самоврядування. Виявлено, що молодіжні асоціації та клуби формуються навколо спільних інтересів студентів. Ефективність роботи молодіжних організацій забезпечується якісним плануванням й управлінням, стимуляцією академічної успішності, толерантним ставленням до ідей мультикультуралізму й плюралізму.

5. Урахування досвіду морального виховання в навчальній та позанавчальній діяльності американських студентів дає підстави рекомендувати українським вищим школам внести певні зміни на рівні навчального закладу, регіону та держави. Пропонується вважати моральне виховання студентів пріоритетним завданням навчально-виховного процесу, дотримуватися індивідуального підходу до навчальної та виховної діяльності студентів, упроваджувати в навчальні плани курси морально-етичного спрямування, модернізувати навчальні методи та форми організації занять шляхом використання новітніх інформаційних технологій, сприяти розвитку студентського самоврядування, створити у вищих школах кабінети професійної психологічної допомоги. Доцільним визначено запровадження освітніх програм, що поєднують навчання з практичною діяльністю, створення й підтримка громадських молодіжних асоціацій, залучення студентів до проектів добровільної волонтерської праці на користь української громади, надання коштів для навчання українських викладачів та студентів за кордоном, розробка і реалізація освітніх програм культурного обміну з метою широкого й ґрунтовного вивчення зарубіжного навчально-виховного досвіду. Доречно надати право реформаторської ініціативи щодо морального виховання українських студентів не лише навчальним закладам, а й громадським організаціям, управлінським структурам, професійним спілкам та соціальним інститутам з питань молодіжного працевлаштування.

Проведене наукове дослідження не вичерпує всіх аспектів розглянутої проблеми. Залишаються актуальними наукові розвідки щодо вирішення проблеми розвитку та поетапної класифікації концепцій морального виховання у вищих навчальних закладах США, а також дослідження професійної готовності педагога до реалізації морального виховання студентів у вищих школах України.

Основний зміст дисертації викладено у таких публікаціях автора:

Навчально-методичний посібник:

1. Зарва О. М. Моральне виховання студентів у коледжах та університетах США : навчально-методичний посібник / О. М. Зарва / за ред. В. М. Жуковського. – Острог : НУ “Острозька академія”, 2011. – 178 с.

Публікації у фахових виданнях:

2. Зарва О. М. Використання моральних дилем у навчально-виховному процесі студентів вищих навчальних закладів США / О. М. Зарва // Нова педагогічна думка : наук.-метод. журн. / [кол. авт.]. – Рівне : Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2010. – № 4. – С. 92–97.

3. Зарва О. М. Вища освіта України та США: відмінності систем / О. М. Зарва // Педагогіка вищої та середньої школи : зб. наук. праць / за ред. В. К. Буряка. – Кривий Ріг : Вид-во КДПУ, 2009. – Вип. 25. – С. 138–147.

4. Зарва О. М. Інтерактивні методи навчання на заняттях іноземної мови в технічному ВНЗ / О. М. Зарва // Нова педагогічна думка : наук.-метод. журн. / [кол. авт.]. – Рівне : Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти науково-методичний журнал, 2007. – № 2. – С. 74–78.

5. Зарва О. М. Методи формування морально-ціннісної системи студентів вищих навчальних закладів США / О. М. Зарва // Педагогічні та психологічні науки : зб. наук. праць. / за ред. Л. М. Романишиної. – Хмельницький : Вид-во НАДПСУ, 2010. – № 55. – С. 38–42.

6. Зарва О. М. Моральне виховання в педагогічній системі вищих навчальних закладів США: основні проблеми та тенденції сьогодення / О. М. Зарва // Наукові записки. Серія : Педагогічні та історичні науки. – К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2008. – Вип. LXXV (75). – № 75. – С. 28–39.

7. Зарва О. М. Огляд та оцінка системи вищих навчальних закладів США / О. М. Зарва // Нова педагогічна думка: наук.-метод. журн. / [кол. авт.]. – Рівне : Рівненський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти, 2008. – № 1. – С. 56–68.

Інші публікації:

8. Зарва О. М. Актуальні проблеми морально-етичного виховання в сучасній американській вищій школі / О. М. Зарва // Матеріали II Міжнародної науково-теоретичної конференції “Актуальні питання, проблеми та перспективи розвитку гуманітарного знання у сучасному інформаційному просторі: національний та інтернаціональний аспекти”, Рубіжне, 17–19 трав. 2011 р. – Луганськ : Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2011. – С. 309–311.

9. Зарва О. М. Вплив студентського самоврядування на процес морального виховання в американських вищих навчальних закладах / О. М. Зарва // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції “Наукові дослідження сучасності. Випуск 1”, Київ, 31 трав. 2011 р. – К. : НАІРІ, 2011. – С. 38–39.

10. Зарва О. М. Досвід реалізації процесу морального виховання студентів у вищих навчальних закладах США, як крос-культурний аспект розвитку сучасного українського

суспільства / О. М. Зарва // Збірка матеріалів IV міжнародної науково-практичної конференції “Інноваційний розвиток суспільства за умов крос-культурних взаємодій”, Суми, 27–30 квіт. 2011 р. – Суми : ВВП “Мрія” ТОВ, 2011. – С. 254–257.

11. Зарва О. М. Проблеми морального виховання в сучасній педагогічній системі вищих навчальних закладів США / О. М. Зарва // Матеріали V науково-практичної конференції студентів і аспірантів “Молода наука Волині: пріоритети та перспективи досліджень”, Луцьк, 10–11 трав. 2011 р. – Луцьк : Волин. нац. у-т ім. Лесі Українки, 2011. – С. 204–205.

12. Зарва О. М. Рекомендації щодо використання американського досвіду морального виховання студентів у вищих навчальних закладах України / О. М. Зарва // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції “Технології управління освітніми закладами”, Полтава, 11–12 берез. 2011 р. – Полтава, 2011. – С. 61–62.

13. Зарва О. М. Використання американського виховного досвіду в освітньому процесі вищих навчальних закладів України / О. М. Зарва // Матеріали міжнародної наукової конференції “Розвиток освітніх систем у глобальному вимірі: тенденції і прогнози”, Умань, 26–27 трав. 2011 р. – Умань : ПП Жовтий, 2011. – С. 127–130.

14. Зарва О. М. Проблеми морально-етичного виховання в сучасній американській вищій школі / О. М. Зарва // Вісник національного університету водного господарства та природокористування : зб. наук. праць / за ред. В. А. Гурина. – Рівне : НУВГП, 2007. – Вип. 3 (39). – С. 375–380.

АНОТАЦІЇ

Зарва О.М. Моральне виховання студентів вищих навчальних закладів США. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Житомирський державний університет імені Івана Франка. – Житомир, 2011.

Дисертація присвячена актуальній проблемі морального виховання студентів у американській вищій школі. Представлено результати теоретичного аналізу реалізації процесу морального виховання у навчальній і позанавчальній діяльності студентів.

У дослідженні визначено загальну проблематику і теоретичні засади реалізації процесу морального виховання у вищих навчальних закладах США, проаналізовано термінологічну базу дослідження, з'ясовано стан морального виховання у релігійних і світських американських коледжах й університетах. Досліджено спектр, місце та роль курсів морально-етичного спрямування в освітніх програмах, визначено роль і значення

студентських організацій у процесі позанавчального морального виховання. Надано рекомендації щодо використання американського виховного досвіду у вищих навчальних закладах України.

Ключові слова: моральне виховання, курси морально-етичного спрямування, світські та релігійні вищі навчальні заклади, моральні цінності, методи морального виховання, толерантність, релігійна та культурна різноманітність, плюралізм, мультикультуралізм, США.

Zarva O.M. Нравственное воспитание студентов высших учебных заведений США. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Житомирский государственный университет имени Ивана Франко. – Житомир, 2011.

Диссертация посвящена актуальной проблеме нравственного воспитания студентов в американской высшей школе. Представлены результаты теоретического анализа реализации процесса нравственного воспитания в учебной и внеучебной деятельности студентов колледжей и университетов США.

В исследовании определены общая проблематика и теоретические основы реализации процесса нравственного воспитания в высших учебных заведениях США, проанализирована терминологическая база исследования, выяснено состояние нравственного воспитания в религиозных и светских американских колледжах и университетах. Исследованы спектр, место и роль курсов морально-этического направления в образовательных программах, обоснованы роль и значение студенческих организаций во внеучебном процессе нравственного воспитания. Даны рекомендации по использованию американского воспитательного опыта в высших учебных заведениях Украины.

Ключевые слова: нравственное воспитание, курсы морально-этического направления, светские и религиозные вузы, моральные ценности, методы нравственного воспитания, толерантность, религиозное и культурное разнообразие, плюрализм, мультикультуралізм, США.

Zarva O.M. Moral education of students in American higher educational institutions. – Manuscript.

Dissertation on the Candidate of Pedagogical Science degree in specialty 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – Ivan Franko Zhytomyr State University. – Zhytomyr, 2011.

The dissertation research is devoted to the problem of students' moral education in American institutes of higher learning. The introductory part determines the urgency and feasibility of the chosen problem; it defines the purpose, task, object and methods of investigation; describes the concept of research, scientific novelty, theoretical and practical significance of the dissertation, the information about implementation and testing of basic research results.

The first section – “Theoretical aspects of students' moral education in the American higher educational establishments” presents general theoretical items of the moral education process. The terminological research base identifies the state of moral education in religious and secular universities.

The general features of American higher educational system in the context of moral education are defined by the investigation of its moral state and problems, role of religious and secular establishments in the value system formation.

The research results indicate that the controversial problem of modern education is the critical state of moral values among the American youth. The documents and research papers prove that the support of “individualism” and “personal egoism” has promoted an economic growth of the USA, but has not solved the problems of student deviant behavior. The concepts mentioned above do not allow the teachers to be the moral educators.

Traditional and liberal views on U.S. higher education have been grounded. It was found that the liberals consider the process of moral education as a student's personal matter, he or she forms the moral and axiological systems separately from the teacher's position. The research defines the general trend of secularization of religious educational establishments, quality of relations between religious communities and religious institutes of higher learning, the positive experience of moral education process in higher schools, being affected by the type and size of the university, the quantitative fullness of educational programs, the study of sacred texts, public activities for the good of American society.

The first section identifies two scientific views on religion in the educational process – religion as a positive factor of influence on the moral education and moral values of students, and religion as a factor that complicates the academic activities of colleges and universities because of USA cultural diversity.

The second section – “Moral education of American students in the classroom activities” determines the range, location and role of ethical courses in the educational programs, defines their goals and objectives, singles out the methods of teaching moral values in the classroom. Implementation of that process is represented in a model type. It was found that ethical courses in pedagogical process of American higher schools are mostly optional, they are integrated with the title “Ethics” and divided into three categories: moral and ethical philosophy courses, disciplines

related to the future professional activity, courses connected with religious vision of morality.

The first group of programs teaches the history of ethics, philosophical theory and concepts of morality, ethical items which develop the critical thinking. It contains the third part of investigated ethical programs (32 %). Their content base includes the history of ethics, philosophical concepts, works of moral philosophy. It is defined that the courses of this category are united under the title “Ethics”, which means “The moral science”. The second group of programs includes the courses which embrace the moral and ethical items of professional sector (49 %). It is found that moral education during the classroom learning activities defines the moral values of prospective specialty and the specialists’ moral code. It is proved that the introduction of moral and ethical component in the academic training is a positive educational trend which enables the understanding of professional moral problems. The programs of the third group (19 %) outline the current social items and legislative policy in terms of religious moral education. The academic courses of the third group are mainly included in the curriculum of religious colleges and universities, but the tendency of its popularization is also vivid in secular educational establishments.

The third section – “Moral education in extracurricular activities of American students” examines the role and activities of student organizations which influence the moral education process outside the classrooms. The research paper analyzes the social and living conditions of residential campuses. Methodical recommendations on the use of American experience of moral education for Ukrainian higher educational institutions have been developed.

It was found that formation of the moral values in American youth is fulfilled with the help of active work of student associations, participation in educational and training programs, favorable living conditions on campuses.

Keywords: moral education; moral and ethical course direction; the American higher school; secular and religious universities; the content of moral and ethical education; moral values, methods of moral education; tolerance; religious and cultural diversity; the concept of moral education; pluralism; multiculturalism.